Rodrigo Adem, *The Last Taymiyyan: An Edition, Translation, and Study of Ibn Qāḍī al-Jabal's Defense of Ibn Taymiyya* [*Son İbn Teymiyyeci: İbn Kâdi'l-Cebel'in İbn Teymiyye Savunusunun Tahkiki, Tercümesi ve İncelemesi*]. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2026. xi + 159 sf. ISBN 978-311-9149-33-4.*

*Imran Iqbal***
Tercüme: Sacide Demir***

Rodrigo Adem'in *The Last Taymiyyan* adlı çalışması, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve onun vefatından sonraki alımlanışı üzerine yapılan incelemelere önemli bir katkı sağlamaktadır. Yazar bu çalışmasında, İbn Teymiyye'nin ilahî yüklemler hermenötiğini, Eş'arî tevile yönelik tenkitlerini ve nassların dilini yaratılmış hakikatlere benzetmeksizin kabulünü ihtiva eden ve son zamanlarda yoğun bir şekilde tartışılan haberî sıfatlar sahasının ötesine geçmektedir. Adem'in çalışması bunun yerine İbn Teymiyye kelamının nispeten az incelenmiş bir kısmına değinmektedir: Tanrı-âlem ilişkisinin kozmolojik ve ontolojik izahı. Ki bu ilişki ilahî hayat, irade, kelam, fiil ve yaratmanın sadece Tanrı'ya nispet edilen yüklemler olarak değil, ezelden beri bilfiil haldeki kemaller olarak anlaşıldığı bir doktrinden doğmaktadır.

Bu müdahalenin önemi; İbn Teymiyye'nin ihtiyari ilahi fiil, başlangıcı olmayan hâdisler ve hâdislerin türünün kıdemi görüşlerinin tali birtakım spekülasyonlar olmasından değil, aksine hep birlikte ilahi kemal, zaman, hudûs, imkân ve muhtaçlık (*iftikâr*) konularında yapısal olarak belirleyici bir çerçeve oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Adem'in kitabı böylece çağdaş İbn Teymiyye incelemelerine daha ge-

* Bu yazının tercümesinde yapay zeka araçlarından istifade edilmiştir.

** Whitethread Institute. İletişim: ee0122@hotmail.com
*** Dr. Bağımsız araştırmacı.

DOI dx.doi.org/10.65643/Nazariyat.12.2.D0118
https://orcid.org/0009-0000-3889-8125

niş bir kozmolojik eksen kazandırmakta ve İbn Teymiyye düşüncesinin en başından itibaren felsefî kelamın kayıtsız şartsız bir reddinden ibaret olmadığını; aksine ilahî fiil, yaratma ve muhtaçlığın teorize edildiği kavramsal yapının karşı-metafiziksel bir biçimde yeniden yapılandırılmasından meydana geldiğini göstermektedir. Jon Hoover mezkûr dâhilî ilâhî sıfatların birçoğunu -özellikle de sürekli yaratma, ilahî hikmet, ihtiyarî sıfatlar ve ilahî kemal konularını- daha önce açıklamıştır. Adem'in katkısının özgünlüğü ise, bu öğretilerin İbn Teymiyye'nin vefatından sonraki ilk talebe ve takipçi çevresine nasıl intikal ettiğini, savunulduğunu ve İbn Sînâcılık ithamına nasıl açık hâle geldiğini göstermesinde yatmaktadır.[1]

Bu intikalin merkezindeki ana figür, İbn Kâdi'l-Cebel olarak bilinen Ahmed b. el-Hasan b. Abdullah b. Ebû Ömer'dir (ö. 771/1370). İbn Kâdi'l-Cebel'in *er-Redd 'alâ men nesebe Ibn Teymiyye ile'l-kavl bi-kıdemi'l-'âlem* (İbn Teymiyye'nin Âlemin Kıdemi Görüşünü Savunduğu İddiasına Reddiye) adlı eseri vasıtasıyla İbn Teymiyye, yalnızca felsefe karşıtı bir gelenekçi yahut eserleri ilahî sıfatlar tartışmalarına indirgenebilecek bir düşünür olarak değil; aksine kadim ilahî fiile dair görüşleri; tasnif, lüzûm ve metafizik tutarlılığa dair sorular ortaya çıkaran bir kelamcı olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Adem'in kitabı, yazarın daha önce "Ibn Taymiyya as Avicennan? Fourteenth-Century Cosmological Controversies in Damascus" başlıklı makalesinde dile getirdiği araştırma çizgisinin önemli bir devamı olarak okunmalıdır.[2]

Bu makale, İbn Teymiyye'nin İbn Sînâ kozmolojisiyle ilişkilendirilmesinin modern dönemde ortaya çıkan kutuplaştırıcı bir kurgudan ibaret olmadığını, aksine onun vefatından hemen sonraki ilk algılanış ve kabul sürecine ait olduğunu zaten göstermişti. Söz konusu tartışma, İbn Teymiyye'nin Tanrı'nın ezelden beri fail, yaratan ve irade eden olduğunu, hâdislerin silsilesinin ise mutlak bir ilk halkasının bulunmadığını savunan ezelî ilahî yaratma doktrininin, filozofların âlemin kıdemi görüşünü tazammun edip etmediği hususuna ilişkindir. Makale, bu tartışmayı Takıyyüddîn es-Sübkî (ö. 756/1355), es-Sürramerrî (ö. 776/1374) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) gibi isimlerin de aralarında yer aldığı on dördüncü yüzyıl muhataplarının daha geniş çevrelerindeki müzakereleri bağlamına yerleştirmişti. Kitap

1 Jon Hoover, "Perpetual Creativity in the Perfection of God: Ibn Taymiyya's Hadith Commentary on God's Creation of This World," *Journal of Islamic Studies* 15, no. 3 (2004): 287–329; a.mlf., *Ibn Taymiyya's Theodicy of Perpetual Optimism* (Leiden: Brill, 2007), 2. Bölüm, "God's Wise Purpose, Perpetual Activity and Self-Sufficiency," 70–101.

2 Rodrigo Adem, "Ibn Taymiyya as Avicennan? Fourteenth-Century Cosmological Controversies in Damascus," *The Muslim World* 108, no. 1 (Ocak 2018): 124-153.

ise, tartışmanın bu genel haritasından ana savunu metninin kendisine geçmektedir. Söz konusu metin, Bahâüddîn el-Ihmîmî'nin (ö. 764/1363) İbn Teymiyye'nin mutlak manada yaratılmış ilk hâdisi inkâr etmesinin filozofların âlemin kıdemi görüşüne varacağı yönündeki ithamı üzerine kaleme alınmıştır.

Birinci bölüm, İbn Kâdi'l-Cebel'in marjinal bir Hanbelî ravi olarak değil, İbn Teymiyye'nin sonraki dönemdeki ciddi bir kelam varisi olarak ortaya çıktığı tarihî, kodikolojik ve prosopografik çerçeveyi sunmaktadır. Bölüm, elyazması tarihinden İbn Kâdi'l-Cebel'in "son İbn Teymiyyeci" olarak portresine, ardından İbn Teymiyye'nin kelamî anlamda dışlanışına, el-Ihmîmî'nin İbn Sînâcılık tartışmalarındaki rolüne, İbn Kâdi'l-Cebel'in Şam'daki ilmî kariyerine ve son olarak İbn Kâdi'l-Cebel'in eserlerine geçmektedir.[3] Adem'in, İbn Kâdi'l-Cebel'in İbn Teymiyye ile onun vefatından önceki son on yıldan daha az bir süre içinde gerçekleşen ders halkalarını ele alması bilhassa önemlidir. Buna İbn Kâdi'l-Cebel'in 722/1322 yılında İbn Teymiyye'nin Şam'daki evinde kendisine ilahî yaratma üzerine seksen beyitten fazla bir kaside sunduğu görüşmeler de dahildir. Adem ayrıca İbn Kâdi'l-Cebel'in İbn Teymiyye ile okuduğu derslerin dikkat çekici genişliğine de işaret etmektedir. Bu müfredat yalnızca Hanbelî eserlerini değil; Eş'arî'nin (ö. 324/936) *el-İbâne*'si, Gazâlî'nin (ö. 505/1111) *Faysalü't-tefrika*'sı, Cüveynî (ö. 478/1085) ve Bâkıllânî'nin (ö. 403/1013) eserleri ile Râzî'nin (ö. 606/1210) *el-Muhassal*'ı gibi Eş'arî ve müteahhirûn dönemi metinlerini de içermektedir.[4]

Dolayısıyla Adem'in İbn Kâdi'l-Cebel'i "son İbn Teymiyyeci" olarak nitelemesi, yalnızca kronolojik bir anlam taşımamaktadır. Bu niteleme, onu İbn Teymiyye'nin son doğrudan talebelerinden biri kabul etmekte ve hocasının tartışmalı kelamî görüşlerini Râzî sonrası kelamın teknik diliyle üst düzey ilmî bir zeminde savunan nadir takipçilerinden biri olarak öne çıkarmaktadır. Bu yönüyle İbn Kâdi'l-Cebel, İbn Teymiyye mirasındaki bir diğer bölümü gözler önüne sermektedir: ilmî bakımdan disiplinli, ihtilaf odaklı ve İbn Teymiyye'nin en çok tartışılan iddialarının metafizik müdafaasını merkeze alan bir yaklaşım. İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Teymiyye'nin projesinin en geniş edebi ve kelami açılımını temsil eder hale gelmişken İbn Kâdi'l-Cebel, İbn Teymiyye müdafaasının daha yoğun, diyalektik ve tartışmaya dönük bir biçimini muhafaza etmektedir. Bu durum, İbn Teymiyye mirasının tek bir intikal çizgisine indirgenemeyeceğini göstermektedir.

3 Adem, *The Last Taymiyyan*, 1–28.

4 Adem, *The Last Taymiyyan*, 10–11.

İkinci bölüm, eserin analitik merkezini teşkil etmektedir. Bu bölümün gayesi yalnızca İbn Kâdi'l-Cebel'in iddialarını özetlemek değil, *er-Redd* metninin nasıl kurgulandığını da gözler önüne sermektir. Adem, metnin eksik ve kompozisyon bakımından karmaşık bir yapıda olduğunu, pasif bir okumadan ziyade yorumu için rehberlik gerektiren katmanlı bir mecmua olduğunu belirtmektedir.[5] İddia oldukça metinler arasıdır. Ihmîmî, İbn Teymiyye'ye kelam ve felsefeden devraldığı kategoriler üzerinden saldırmakta; ancak kendisi de İbn Teymiyye'nin, Râzî'nin *el-Mebâhisü'l-meşrikıyye*'sine dair sunduğu tasvirden faydalanmaktadır. İbn Kâdi'l-Cebel ise aynı metin alanına yeniden girerek Ihmîmî'ye cevap vermektedir. Bunun sonucu, Eş'arîlik ile Hanbelîlik arasındaki basit bir mezhepsel çekişme değildir. Aksine bu, Râzî sonrası metafiziğin fikrî mülkiyeti üzerine yürütülen bir mücadeledir. Adem, Râzî sonrası mirasın Eş'arî yoktan yaratmacılığa mı, İbn Sînâcı ezelîliğe mi yoksa İbn Teymiyyeci üçüncü bir pozisyona mı varacağını belirlemeye çalışan her iki taraf için de Râzî'nin *el-Mebâhis*'inin ana bir çarpışma alanı haline geldiğini gösterme hususunda bilhassa ikna edicidir.[6]

Adem'in *er-Redd* tercümesinin yapısı, İbn Kâdi'l-Cebel'in müdahalesinin niteliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Tercüme edilen eser; mukaddimeden İbn Teymiyye hakkındaki nihai hükme kadar uzanmakta,[7] sebeb-i telif, münazara adabı, giriş niteliğindeki esaslar, ezelî ilahî failliğe dair Birinci Kısım ve İbn Teymiyye hakkındaki yargıya dair İkinci Kısım üzerinden ilerlemektedir. Bu sıralama önemlidir; zira İbn Kâdi'l-Cebel işe yalnızca Ihmîmî'nin ithamını reddederek başlamamaktadır. İbn Kâdi'l-Cebel, öncelikle böyle bir ithamın yapılabileceği ilmi ve ahlaki şartlara itiraz etmekte; ardından hudûs, kıdem, müteselsil hâdisler, tür ve ilahi fiil kavramlarından oluşan metafizik ıstılahları yeniden inşa etmektedir. İbn Teymiyye'nin doktrininin İbn Sînâcı kıdeme vardığı yönündeki suçlamaya ise ancak bu aşamadan sonra yönelmektedir.

Giriş mahiyetindeki esaslar, bütün *er-Redd* metni için gerekli kavramsal çerçeveyi sunmaktadır. İbn Kâdi'l-Cebel, müstakil fail illetlerin teselsülünü, Tanrı'ya tam manasıyla muhtaç olan ardışık hâdislerden ayırmaktadır. Bu ayrım, İbn Teymiyye'nin pozisyonunun kadim ve yaratılmış bir ferdin, kadim maddenin yahut kadim bir semavî nizamın kabulünden ayrılmasını sağlamaktadır. Birinci bölüm, İbn Teymiyye'nin kadim ilahî fiil düşüncesini İbn Sînâcı zorunluluk fikrinin karşısına koyarak bu ayrımı derin-

5 Adem, *The Last Taymiyyan*, 29–38.

6 Adem, *The Last Taymiyyan*, s. vi.

7 Adem, *The Last Taymiyyan*, 65–149.

leştirirken ikinci bölüm, doktrinden yargılamaya geçmekte, İbn Teymiyye'nin doğru temsil edilip edilmediğini, iddia edilen fikrî sonuçların ona nispet edilirken dikkatli davranılıp davranılmadığını ve el-Ihmîmî'nin başı olmayan hâdisler silsilesini filozofların âlemin kıdemi görüşüyle karıştırıp karıştırmadığını sorgulamaktadır.

Burada merkezdeki metafizik mesele son derece açık bir şekilde şöyle ifade edilebilir: İbn Teymiyye'nin muhalifleri, onun Tanrı'nın ezelden beri fail olduğunu ve yaratılmış bir ilk hâdisin bulunmadığını savunması sebebiyle kendisini âlemin kıdemini kabul etmekle itham etmişlerdir. İbn Teymiyye'nin savunucuları ise yaratılmış hiçbir ferdin kadim olmadığını söyleyerek cevap vermişlerdir. Kadim olan, yaratılmış müteayyin bir tikel değil; hâdislerin türü, cinsi yahut silsilesidir. Ihmîmî'nin de fark ettiği üzere asıl sorun bu ayrımın tutarlı olup olmadığıdır. Hâdis olayların türü kadim ise, bu durumda tür ya zihin dışında mevcuttur -ki bu takdirde İbn Teymiyye, Tanrı'nın yanında kadim bir tümelin varlığını kabul etmek zorunda görünür- ya da yalnızca zihinde mevcuttur; bu takdirde ise bunun, zihin dışındaki başlangıcı olmayan yaratılmış bir nizamı nasıl temellendirdiği belirsiz kalmaktadır. Adem'in önceki makalesi, İbn Kâdi'l-Cebel'in müdafaasını, zamansal varlığın başlangıcı olmayan silsilesini tikellerinin ötesinde zihin dışı bir mevcudiyete sahip olmaktan ziyade zihnen tasavvur edilen bir yapı olarak ele almak şeklinde özetlemektedir.[8] Burada soru şudur: bu ayrım İbn Sînâcı kıdem anlayışından ayrılabilir mi? Yoksa yaratılmış kadim bir tikeli reddederken yalnızca yaratılmış kadim bir nizamı yeniden mi adlandırır?

Adem'in açıklaması son derece kıymetlidir. Zira İbn Sînâcılığın burada hem kavramsal bir tanımlayıcı hem de tartışmalı bir sınıflandırma olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Ihmîmî'nin eleştirisindeki mesele, yalnızca İbn Teymiyye'nin İbn Sînâ'nın görüşlerini tekrarlaması değildir. Aksine, İbn Teymiyye'nin başlangıcı olmayan hâdisler görüşü, İbn Sînâcı anlayışın son derece kritik tek bir neticesini paylaşıyor görünmektedir. Bu da mutlak manada yaratılmış ilk hâdisin inkar edilmesidir. İbn Kâdi'l-Cebel'in savunusu ise ilahî iradeye, ihtiyarî fiile ve yaratılmış hiçbir tikelin kadim olmadığına vurgu yaparak cevap vermektedir. İbn Kâdi'l-Cebel, bu sebeple yalnızca İbn Sînâcılık ithamını reddetmekle kalmamaktadır. Ayrıca İbn Teymiyye'yi, İbn Sînâ, Gazzâlî ve Râzî sonrası kelamcıların merkezi bir konuma getirdiği yaratma tartışmasında daha yetkin bir muhatap olarak yeniden konumlandırmaya çalışmaktadır.[9]

8 Adem, "Ibn Taymiyya as Avicennan?", s. 149.

9 Adem, "Ibn Taymiyya as Avicennan?", s. 149–150.

İbn Teymiyye savunusundaki kilit mesele, İbn Teymiyye'nin üç iddiayı aynı anda sürdürüp sürdüremeyeceğidir. Birincisi, yaratılmış her bir şey hâdistir. İkincisi, yaratılmış hiçbir tikel kadim değildir. Üçüncüsü, yaratılmış bir hâdis-i evvel yoktur. Eş'arî eleştiri, basit bir terkip hatasına indirgenemez. Bu mesele Ihmîmî'nin kendi ifadelerini aynen kullanmakla değil de Eş'arî itirazını keskinleştiren bir benzetme üzerinden netleştirilebilir. Eş'arî eleştiri, her bir tuğlanın küçük olmasından hareketle evin de küçük olması gerektiği şeklindeki zayıf bir çıkarımla eşdeğer değildir. Aksine Eş'arî iddia, muhtaçlık, imkân ve yaratılmış olma yüklemlerinin büyüklükle aynı olmadığını; silsilenin her bir ferdinden bir bütün olarak ele alınan silsilenin kendisine geçildiğinde de geçerliliğini koruyan metafizik şartlar olduğunu savunmaktadır. Silsilenin her bir parçası muhtaç, hâdis ve kendinde zorunlu olmayan ise, silsile bir bütün olarak sırf ilk yaratılan bulunmadığı için metafizik açıdan kendi kendini izah edebilir hale gelemez. İbn Teymiyye savunucuları ise silsilenin, kendisini oluşturan parçaların ötesinde müstakil bir nesne olmadığını söyleyerek cevap verebilirler. Eş'arîlerin karşı itirazı ise gücünü korumaktadır: Eğer silsile hakiki değilse, gerçek bir açıklama işlevi göremez. Şayet hakiki ise, bu takdirde ezelî ve başlangıcı olmayan yaratılmış bir nizamın varlığı kabul edilmiş olur. İşte Ihmîmî'nin eleştirisi tam da bu noktada felsefi gücünü muhafaza etmektedir.

İkinci bir mesele ise ilahî silsile ile ilgilidir. İbn Teymiyye, yalnızca yaratılmış ikincil sebeplerin kendi içinde sonsuz bir tarihini iddia etmekle kalmaz. İbn Teymiyye'nin pozisyonu, Tanrı'nın birbiri ardınca gelen ihtiyarî fiillerle ezelden beri fiilde bulunduğu, konuştuğu, dilediği ve yarattığı iddiasına bağlıdır. Bunu takip eden kelamî soru ise bu tür bir silsilenin ilahî fiilde bir "önce" ve "sonra" ilişkisini gerektirip gerektirmediğidir. İbn Teymiyye, kadim ihtiyarî fiili bir kemal olarak görür. Çünkü Hayy olan bir Tanrı, irade ve hikmetle fail olur ve ezelden itibaren âtıl kalmış değildir. Eş'arîlerin duyduğu endişe, bu tür bir ardışıklığın ilahî zatta değişimin bulunması, kadim fiilde zamansal bir tertip bulunması ve hâdislerin zatî olarak kâim olması gibi riskler taşımasıdır. Bu nedenle, başlangıcı olmayan yaratılmış olaylar hakkındaki tartışma, aynı zamanda ilahî kemalin manasına dair bir tartışmadır. Kemalin, İbn Teymiyye'nin savunduğu gibi kadim ihtiyarî fiili mi gerektirdiği; yoksa Eş'arî modelinin iddia ettiği gibi mutlak hudûsu, ilahi tayini akılla kavranamaz kılmayı ve ilahi değişmezliği mi gerektirdiği sorusu önemini korumaktadır.

Değerlendirilmesi gereken bir diğer husus, bir tercih sebebi olmaksızın tercih (*tercîh bi-lâ mureccih*) konusudur. İbn Teymiyye'nin Eş'arî yaratılış anlayışına yönelttiği eleştiri, ilahî irade kadim ve değişmez olduğu takdirde, Tanrı'nın niçin herhangi

başka bir anda değil de belirli bir anda yarattığı sorusu etrafında düğümlenmektedir. Eş'arîlerin cevabı, İbn Teymiyye'nin eleştirisinin zaman zaman imkân tanıdığından daha güçlüdür. Eş'arîler için müreccih, haricî bir illet veya Tanrı'da sonradan ortaya çıkan yeni bir şart değildir. Müreccih, ilahî iradenin bizzat kendisidir. İlahî iradenin ardında ek bir müreccih aramak ya teselsül riskini ya da Tanrı'nın iradesini O'nun ötesinde açıklayıcı bir ilkeye tabi kılma tehlikesini doğurur. Neticede Eş'arîler, bu noktada epistemik bir sınırı kabul edebilirler. İnsan aklı, ilahî zatın yahut sıfatların cihetini kavrayamadığı gibi, ilahî taayyünün kesin hikmetini de tam olarak kavrama ihtiyacı duymaz. Bu sınır tartışmayı nihayete erdirmemekte fakat Eş'arî tutumunun basit bir keyfilik olarak bir kenara atılmasını önlemektedir. Dolayısıyla aradaki ihtilaf, iki ayrı ilahi kemal modeli arasındaki bir çatışma olarak tanımlanabilir. İbn Teymiyyeci model kadim ihtiyari fiile öncelik verirken Eş'arî model mutlak hudûsa, ilahi değişmezliğe ve ilahi taayyünün akılla kavranamayacağına öncelik vermektedir.

Eserdeki tercümenin kendisi, eserin en güçlü yönlerinden birini teşkil etmektedir. Adem, zor ve oldukça yoğun bir Arapça kelam metnini İngilizceye büyük bir açıklıkla, kontrolle ve kavramsal dakiklikle aktarmaktadır. Metnin dili genel itibarıyla gevşek bir hal almadan akıcılığını korurken muğlaklaşmadan da teknik derinliğini muhafaza etmektedir. Yazarın teknik terimleri ele alma biçimi bilhassa kıymetlidir. Adem. terimleri ve kavram kümelerini, Arapçanın kavramsal yoğunluğunu muhafaza ederken İngilizce metni son derece okunabilir kılacak bir yaklaşımla aktarmaktadır. Dolayısıyla tercümenin kendisi, yalnızca neşri tamamlayan yardımcı bir unsur değil, bizzat kendi başına müstakil bir ilmî katkı niteliği taşımaktadır. Eser; isimler, konu başlıkları, kitap adları ve yer isimleri şeklinde kısımlara ayrılmış kullanışlı bir dizin ile de desteklenmiştir.[10] Bu durum çalışmanın bir müracaat eseri olarak kullanımını ve takibini kolaylaştırmaktadır.

Değerlendirilmesi gereken bir diğer husus, gün yüzüne çıkarılan bu savununun, İbn Teymiyye'nin kozmolojisi ve kadim ilahi fiiller hakkındaki modern literatürü -özellikle de Hoover'ın sürekli yaratma, ilahi hikmet ve ihtiyarî sıfatlar izahı bağlamında- nasıl yeniden şekillendireceğidir. İbn Kâdi'l-Cebel'in müdafaasının tarih yazımıma dair daha geniş ölçekli sonuçları nispeten yetersiz bir şekilde vurgulanmış olsa da Adem, bu tartışmayı ileriye taşıyabilecek temel malzemeyi sunmaktadır. Tahkik edilen Arapça metnin görsel olarak sunumu hususunda da küçük bir çekinceye işaret edilebilir. Bazı boşluklandırmalar Arapça ile İngilizce arasındaki ilişkiyi netleş-

10 Adem, *The Last Taymiyyan*, 154–159.

tirmeye yönelik editoryal bir çabayı yansıtıyor olsa da Arapça basım ve sayfa tasarımı nispeten sade ve yer yer görsel açıdan dengesiz görünmektedir. Bu bakımdan Arapça metinde, daha özenli bir görsel yapıdan faydalanılabilirdi.

The Last Taymiyyan eserinin önemi, zor ve karmaşık bir kelamî tartışmayı tarihsel ve metinsel açıdan okunabilir kılmasıdır. Bu çalışma, İbn Teymiyye'nin vefatından sonraki ilk savunucularının yalnızca kelam karşıtı sloganları tekrarlamakla kalmadıklarını, Tanrı'nın kadim olarak fail ve ihtiyarla yaratan olup hiçbir zaman âtıl olmadığını savunan bir kelamî düşünceyi savunmak için İbn Sînâcı ve Râzî sonrası metafiziğin müşterek zeminine dahil olduklarını göstermektedir. Çalışma aynı zamanda İbn Teymiyye'yi eleştiren Eş'arîlerin onun pozisyonunu niçin tehlikeli gördüklerini de ortaya koymaktadır: söz konusu yaklaşım, yaratılışın mutlak başlangıcını önemsizleştiriyor ve İbn Teymiyye'yi bizzat karşı çıktığı kıdem anlayışına yaklaştırıyor gibi görünüyor. Dolayısıyla Adem'in başarısı filolojik, tarih yazımsal ve kavramsal bir nitelik taşımaktadır. Yazar, göz ardı edilmiş bir metni gün yüzüne çıkarıp tercüme etmekte, İbn Teymiyyeci düşünceyi on dördüncü yüzyıl Şam'ındaki karşılığı bağlamında yeniden konumlandırmakta ve başlangıcı olmayan hâdis olayların, Eş'arîlerin yaratmacılığı ile İbn Sînâcı kıdem anlayışı arasında tutarlı bir üçüncü yol teşkil edip etmediğinin yeniden değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.